

lukea, mitkä presidentti-instituutioon kuuluvat asiat olivat jo Svinhufvudin ja Mannerheimin valtionhoitajakauden perua. Tai pohdintaa mahdollistivatko esimerkiksi Mannerheimin valtionhoitajakaudellaan tekemät vierailut Ruotsiin ja Tanskaan vuonna 1919 Ståhlbergin itsepäisen ja hyvin epädiplomaattisen suhtautumistavan Ruotsiin. K. J. kieltäytyi jääräpäisesti valtiavierailusta Ruotsiin, eikä hän ylipäätään tehnyt yhtään valtiavierailua presidenttikautensa aikana.

Kirja vahvistaakin kuvaa Ståhlbergista nuhteettomana ja lujana valtiomiehenä, joka halusi vahvistaa ja varmistaa vastaperustetun sekä hauraan tasavallan demokraattiset perustukset. Sisäpolitiikan vakauttaminen ja vakaana pitäminen olikin kova saavutus, sillä tunnetusti yhteiskuntarauhan voittaminen on sodan ja varsinkin sisällissodan jälkeen vaikeaa. Sen sijaan Ståhlbergin nuhteeton kuva saa kirjassa lommoja muun muassa siitä, miten jäykästi ja itsepäisesti hän hoiti nuoren tasavallan diplomatiata Ruotsiin. Myöskin uuserheen isänä ja puolisona Ståhlberg näyttäytyy kirjassa ajoittain tunnekylmänä ja itsekkäänä henkilönä, joka kartteli vaikeita tilanteita ja jätti paljon Esterin vastuulle. Puoliso kuitenkin ylläpiti solidaarisesti presidentin perheen puhtoista julkikuvaa. Esterin osalta kirja purkaa-kin ansiokkaalla tavalla presidentin puolisoon liittyviä, perinteisiä naissukupuolueen liitettyjä stereotyyppioita – vaikka kirjoittajien kynä olisi voinut olla vieläkin terävämpi, kuten se on kirjan poliittisia tapahtumia käsittelevissä kohdissa.

Hentilät toteavat, että usein esitetty väite, ”jonka mukaan Ester olisi ollut tunneihminen ja John järki-ihminen, on kuitenkin liian yksioikoinen. Tietysti Esterkin oli järki-ihminen.” Yhtä lailla olisi voinut myös sanoa, että K. J:kin oli tunneihminen, mutta kylmästä päästä. K. J. jos kuka oli jyrkän järkähtämätön tunneihminen, joka ei edes naapuridiplomatian nimissä ollut valmis joustamaan yhtään. Juuri siksi Ester täydensikin hyvin K. J:tä ja edesauttoi tämän uraa presidenttinä sosiaalisesti lahjakkaampana henkilönä, joka ymmärsi jo tuolloin julkikuvan merkityksen. Hentilät nostavat esiin myös sen, että *Maamme äidit* -kirjoissa on esitetty tragediana se, ettei Ester saanut koskaan omaa biologista lasta ja että hänen lastensuojelutyönsäkin on nähty tälle asiantilalle alisteisena eräänlaisena ”korviketydytyksen” tavoitteluna. Tätäkin biologiseen ydinperhemalliin perustuvaa normatiivista mallia olisi voinut purkaa kirjassa vielä selvemmin. Esterillä oli kaksi omaa lasta, kasvattilapset Eero ja Lea, joihin hän oli hyvin kiintynyt. Nuorena kuolleen Eeron menetyksen nimenomaan kirjoitti Esterin kirjoittamaan menestysromaaninsa *Sunnuntai*, joka käännettiin sittemmin useille eri kielille.

Aikakauden poliittisia tapahtumia kuvaavat kohdat kirjassa taas tuntuvat välillä vähän hypähtävän liiksi kohdehenkilöiden ulkopuolelle. Tapahtumat vievät ja yhteys itse tutkimushenkilöihin etäännyty, mikä ehkä toi-

mii aikakautta tuntemattoman lukijakunnan kannalta, ja johtuu ilmeisesti osin K. J:n jättämän lähdepohtajan luonteesta. Kokonaisuutena kirja onkin erinomainen ja hyvin kattava sukellus niin Ståhlbergien presidenttikauden aikaiseen politiikkaan, yhteiskuntaan kuin itse henkilöihin ja heidän edustamaansa presidentti-instituutioon, jossa yksityisen ja julkisen rajaa oli mahdotonta vetää selvästi. Kerran tasavallan ensimmäiset olivat elämänsä loppuun asti tasavallan ensimmäiset ja ovat sitä yhä. Siksi oli jo aikakin, että Ester Ståhlberg sai myös osana presidentti-instituutiota näkyviin hänelle kuuluvat ansiot.

Kati Katajisto, FT
Helsingin yliopisto

1. Esim. Anne Mattsson, *Sylvi Kekkonen elämäkerta*. Art House, Helsinki 2000, 9.
2. Raimo Halinoja, Edustaminen ja tapakulttuuri. Teoksessa *Tasavallan presidentit, tasavalta perustetaan 1919–1931. Ståhlberg ja Relander*. WSOY 1992, 62.
3. Jukka-Pekka Pietiäinen, *Tasavallan presidentit, tasavalta perustetaan 1919–1931. Ståhlberg ja Relander*. WSOY, 1992, 69.

”On selvittävä myös selviytymisestä” – Vastarintanaisen muistelmat keskitysleiriltä ja sen jälkeen

Mali Fritz:

Elämä jälkeen Auschwitzin. (Toim. Anja Moilanen, Tarja Leinonen-Magd, Kati Mustola & Jarkko S. Tuusvuori) Ntamo 2022. 368 s. ISBN 978-952-215-864-2.

Natsien toteuttamasta juutalaisten kansanmurhasta on julkaistu vuoden 1945 jälkeen valtavat määrät kirjallisuutta. Ääneen ovat päässeet myös juutalaisvainojen uhrit ja selviytyjät muistelmissaan, omaelämä- ja elämäkertoissa ja päiväkirjoissaan – tunnetuimpana heistä Anne Frank, jonka päiväkirjan ensimmäinen painos julkaistiin jo vuonna 1947. Monet näistä omaelämäkerrallisista teoksista on suomennettu, mutta Suomessa suuria lukijakuntia on tavoittanut vain harva – Franklin lisäksi tutuimpia lienevät Primo Levi ja Viktor Frankl.

Toinen maailmansota ja kansanmurha ovat nousseet Ukrainan tapahtumien myötä ikävän ajankohtaisiksi aiheiksi. Siksi Ntamo-kustantamon julkaisema suomennos *Elämä jälkeen Auschwitzin* itävallanjuutalaisen vastarintanaisen Mali Fritzin (1912–1996) kokemuksia keskitysleirillä ja sen jälkeen käsittelevistä muistelmista osuu tärkeään saumaan.

Mali Fritz, syntymänimeltään Amalie Padwa, joka syntyi nykyisen Ukrainan alueella ortodoksisjuutalaiseen perheeseen, oli poliittiselta vakaumukseltaan kommunisti. Fritz näki itsensä ennen kaikkea vastarintataiteilijana, ei niinkään juutalaisena. Hän osallistui Espanjan sisällissotaan tasavaltalaisten puolella ja siirtyi Itävallan vuoden 1938 Anchlussin eli natsi-Saksaan liittämisen jälkeen Ranskaan, missä hän jatkoi fasismin vastaista poliittista vastarintatyötä.

Vuonna 1941 Mali Fritz pidätettiin vielä miehittä-mättömässä Ranskan eteläosassa ja vietiin entiseen kotikaupunkiinsa Wieniin Gestapon kuulusteltavaksi. Lähes vuoden vankeusajan jälkeen Fritz siirrettiin Auschwitz-Birkenaun tuhoamisleirin naistenleirille Puolaan. Auschwitzissa Fritz onnistui selviytymään hengissä aina tammikuuhun 1945, jolloin saksalaiset evakuoivat leirin puna-armeijan lähestyessä ja vangit joutuivat niin sanotulle kuolemanmarssille länteen. Fritz marssitettiin Ravensbrückin keskitysleirille Pohjois-Saksaan. Myöhemmin keväällä, kun myös Ravensbrückiä alettiin evakuoida hän onnistui pakenemaan leiriltä maannaisensa Hermine Jursan kanssa. Parivaljakko taivalsi takaisin Itä-valtaan, läpi juuri solmitusta rauhasta hämmentyneen Euroopan.

Sodan jälkeen Fritz meni naimisiin vastarintatyö-sään tapaamansa miehen kanssa ja teki elämäntyönsä tulkkina. Hän vaikeni kauan kokemuksistaan, mutta julkaisi lopulta vuonna 1983 Jursan kanssa kirjoittamansa muistelmateoksen *Es lebe das Leben. Tage nach Ravensbrück* [suom. Eläköön elämä. Päivät Ravensbrückin jälkeen], jossa kuvaili kotimatkaansa Ravensbrückistä Wieniin. Kolme vuotta myöhemmin Fritziltä ilmestyi toinen muistelmateos *Essig gegen den Durst. 565 Tage in Auschwitz-Birkenau* [suom. Etikkaa janoon. 565 päivää Auschwitz-Birkenaussa], joka käsittää hänen vankeusaikansa ja kokemuksensa Auschwitzissa ja Ravensbrückissä. *Elämä jälkeen Auschwitzin* sisältää käännökset molemmista muistelmista yksissä kansissa. Fritzin muistelmia ei ole aikaisemmin julkaistu suomeksi.

Idea Mali Fritzin tekstien suomenkielisestä käännöksestä syntyi Fritzin suomalaisen ystävän, hänen 1960-luvulla Helsingissä Maailman rauhankongressissa tapaamansa Anja Moilasen aloitteesta. Moilanen on myös yksi kirjan toimittajista. Ystävyksiä yhdisti yhteinen aate, mikä käy hyvin ilmi Moilasen kirjoittamasta pitkästä esipuheesta, jossa hän taustoittaa ystävyyttä ja kirjan syntyä. Ennen varsinaista muistelmaosuutta teoksen toimittajat eivät kuitenkaan paljasta kovin paljoa Fritzistä ja hänen elämästään ennen Auschwitzia. Ehkä tämä on tarkoituksellinen valinta. Fritz itse toteaa muistelmiensa aluksi, että kuka tahansa keskitysleirin kokenut olisi voinut kertoa saman, jos vain olisi säilynyt elossa. Läpi tekstin näkyy Fritzin pyrkimys olla korostamatta itseään ja kokemansa ainutlaatuisuutta. Hän on halunnut häivyttää yksilön painottaakseen vainoa ja

kansanmurhaa kollektiivisena kokemuksena. Teoksen toimittajat toteavat kirjan keskittyvän ”henkilökohtaisen sijasta yleiseen ja yhteiseen kysymykseen vainon, sarron ja epätasa-arvon luonteesta ja taustasta.” (s. 8)

Kirjassa Mali Fritzin muistelmat on järjestetty muistellun ajankohdan mukaan kronologisesti siten, että ensin tulee alun perin vuonna 1986 julkaistu keskitysleirikuvaus *Etikkaa janoon* (suom. Tarja Leinonen-Magd) ja sitten vuonna 1983 alkukielellä ilmestynyt kuvaus Fritzin ja Jursan kotimatkaista *Eläköön elämä* (suom. Kati Mustola). Näiden jälkeen seuraa vielä keskitysleirimuistelmien lopusta irrotetut jälkisanat, joissa Fritz kuvaa sopeutumistaan sodanjälkeiseen aikaan.

Fritzin kuvaus vankeusajastaan Auschwitz-Birkenaussa ja myöhemmin Ravensbrückissä on pysäyttävää luettavaa. Hänen tekstinsä on lakonisen toteavaa ja kirjoittajan omat tunteet taka-alalle häivyttävää. Tämä sattumanvaraisen oloisesti otsikottomiin lukuihin jaoteltu muistelmaosuus on hyvin fragmentaarinen, mikä toki kuvastaa hyvin leirivangin epävarmaa, jatkuvan väkivallan, nälän ja sairauksien värittämää elämää keskitysleirin kammottavissa olosuhteissa. Käännöstyö olisi kuitenkin voinut olla huolellisempaa tai sitten oikoluku on jäänyt hiukan kesken, sillä jotkin sanavalinnat ovat hiukan erikoisia (esim. s. 26: ”luovutettua”) ja lauseissa on paikoin sekavuutta (ks. esim. s. 65: ”Ei kuulu ääntäkään ei kuulunut.” ja s. 97: ”Sitten hän kirjoitti kuin kirjoittaakin [...]”). Aikamuotojen vaihtelu preesensin ja imperfektin välillä vaikuttaisi tosin yleensä olevan Fritzin tarkoituksellinen, sinänsä toimiva, tyylikeino.

Vaikuttavinta Fritzin keskitysleiri-elämän kuvauksessa on hänen pitkin tekstiä painottamansa vastarinnan tärkeys – missään vaiheessa hän ei luovu kokonaan toivosta, vaan yrittää jopa kaikkein sairaimpana ja heikoimpana ylläpitää taistelutahtoa sekä elämänhalua itsessään ja kanssavaangeissa.

Tekstissä korostuu ihmisuhteiden merkitys jopa keskitysleiriolosuhteissa. Mali Fritz, kuten muutkin vangit, hakeutui mielellään ennestään tuntemiensa henkilöiden seuraan, ja pyrki muodostamaan myös uusia suhdeverkostoja. Tällaisesta toiminnasta oli Fritzille lopulta konkreettista hyötyä selviytymisen kannalta. Jugoslavia-laiset partisaanit auttoivat hänet kevyempiin töihin eli ensin valmistamaan leirin vartioille ruokia ja sitten kokonaan pois Birkenausta Rajscon viljelykomennuskuntaan, jossa Fritz määrättiin ruumiillisen työn sijasta käännöstehtäviin. Fritzin leiriystävät yrittivät jopa auttaa häntä pakenemaan. Ravensbrückissä tukea tuli toisilta itävaltalaisilta, joista yhden kanssa pako lopulta onnistui. *Etikkaa janoon* loppuu hiukan töksähtäen tämän pakomatkan ja kotiinpaluun lyhyeen selostamiseen.

Eläköön elämä täydentää leiri-elämän kuvaukseen jääneitä aukkoja ja Fritzin sekä toiseksi kirjoittajaksi merkityn Hermine Jursan paon taustoja. Teksti on kirjoitettu *Etikkaa janoon* tavoin minämuodossa. Vaikuttaa

siltä, että näissäkin muistelmissa pääasiallinen kirjoittaja ja kertoja on Mali Fritz, sillä tekstissä toistuu jo lukijalle tuttuja kokemuksia hänen vankeusajaltaan. Nyt ollaan kuitenkin jo vapauden huumaavissa tunnelmissa: ”Painavin taakka on pudonnut – sota päättyy, olen elossa ja nuorun vuosia.” (s. 133) Kotimatkalaiset kirjoittavat säteilevänsä toivoa.

Eläköön elämässä naisten kotimatka Pohjois-Saksasta Itävaltaan on kuvattu yksityiskohtaisesti. Tyyli on yhtenäisempi kuin keskitysleiriosuudessa – ehkä tähän vaikuttaa se, että vapautumista keskitysleirivankeudesta ja matkaa halki rauhaan heräävän Euroopan oli helpompi muistella ja kuvata. Matka oli pitkä ja raskas, sillä kahta jalan keskellä ”miesten maailmaa” liikkuvaa naista uhkasivat rauhan tultuakin monenlaiset vaarat. Tekstistä huokuu silti elämänhalu ja optimismi.

Toisaalta tämä osuus on asetelmaltaan hyvin mustavalkoinen – kotimatalla kohdatut saksalaiset kuvataan eysyksissä olevana, mielestään vääryyttä kokeneena kansana, joka haikailee katkerana kolmannen valtakunnan järjestystä. Venäläisiä ”vapauttajia” Fritz ja Jursa kuvailevat sen sijaan suoranaisina hyväntekijöinä, jotka ”tarjoavat kumppanuussuhdetta vihollinen-voittajasuhteen sijaan” (s. 157). Naisiin Neuvostoliiton sotilaat suhtautuvat tekstissä lähes poikkeuksetta hyvin ystävällisesti, ilahtuvat Fritzin venäjätaidoista ja tarjoavat autokyytiä ja ruokaa. Raiskaukset ja ryöstely eivät tässä kuvauksessa kuulu sodan voittajaosapuolen toimintatapoihin. Poikkeuksellisen positiivinen asennoituminen neuvostoliittolaisiin joukkoihin johtunee naisten aate-taustasta.

Fritz pui kotimatkinsa kuvauksen ohella ristiriitaisia tunnelmiaan keskitysleiriselviytyjänä. Vapauden ilosta

huolimatta painajaismaiset muistot Auschwitzista seurasivat häntä, ja Itävaltaan saavuttua viranomaiset tuntuivat vähättelevän hänen kokemustaan. ”Täytyy selvittää myös selviytymisestä” (s. 212), toteaa Fritz oivaltavasti.

Elämä jälkeen Auschwitzin -teoksessa muistelmia seuraa mittava, 50-sivuinen taustoitus. Ensin itävaltalainen historiantutkija Elisabeth Holzinger kertoo vuosien 1938–1945 itävaltalaisen vastarintanaisten toimintaa koskevasta tutkimuksesta, jonka hän teki kollegoineen 1980-luvun alussa. Yksi haastatelluista oli Mali Fritz.

Holzingerin tekstiä seuraavat Kati Mustolan ja Jarkko S. Tuusvuoren kirjoittamat laajat jälkisanat, joissa päästään vihdoin kiinni ihmiseen muistelmien takana. Mali Fritzin perhe- ja muun taustan sekä hänen sodanjälkeisen elämänsä lisäksi Mustola ja Tuusvuori kartoittavat maailmansotien välisen Itävallan poliittista tilannetta ja sodanjälkeistä itseymmärrystä. Lisäksi luodaan 10-sivuisen kirjallisuuskatsaus keskitysleirikokemuksiin. Vaikka huolellinen aiheen taustoitus on tarpeen – tunnetaanhan Suomessa kovin huonosti Itävallan historiaa – osuus kaipaisi tiivistämistä. Myös Fritzin elämänvaiheiden kuvailu olisi voinut olla yhtenäisempi kokonaisuus. Teoksen lopussa on lähes sata sivua viitteitä ja huomautuksia. Laaja viitoitus ansaitsee kiitoksen, mutta viitoitettujen kohtien merkitseminen leipätekstiin viite-numeroilla palvelisi lukijaa paremmin.

Elämä jälkeen Auschwitzin on kokonaisuuden painoittaisesta hajanaisuudesta ja tiivistämisen tarpeesta huolimatta hieno teos, ja Mali Fritzin muistelmien suomentaminen kulttuuriteko. Tietoisuuden ylläpitäminen juutalaisten kansanmurhasta on erityisen tärkeää juuri tässä ajassa.

Anna-Leena Perämäki
Post doc -tutkija
Turun yliopisto

**Vastaväittäjä,
jos haluat julkaista arviosi
Historiallisessa Aikakauskirjassa
ota yhteyttä toimitukseen!**